

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі»

18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-2.03.

Кафедра педагогіки та суспільних наук

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни**

«РИТОРИКА»

з підготовки здобувачів початкового рівня (короткий цикл) вищої освіти

Галузь знань	08 «Право»
Спеціальність	081 «Право»
Освітня програма	«Право»

Полтава 2020 рік

Розробник /укладач програми:

Сарапин В. В. – к.філол.н., доцент, доцент кафедри педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Рецензенти програми:

Браїлко Ю. І. – к. філол. н., доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка

Чередник Л. А. – к. філол. н., доцент, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Програму навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» обговорено і схвалено на засіданні кафедри педагогіки та суспільних наук

Протокол засідання кафедри від 26 червня 2020 р., № 11

Завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук

д. і. н. , професор

_____ І. М. Петренко

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньої програми «Право»

д. ю. н., професор

_____ С. О. Гладкий

ПОГОДЖЕНО

Голова науково-методичної ради

д. е. н., професор

_____ Н. С. Педченко

Анотація навчальної дисципліни

Сьогодні неможливо виконувати жоден вид юридичної діяльності без знання й розуміння особливостей спілкування та механізмів впливу однієї людини на іншу. Юрист упродовж дня спілкується з десятками осіб, різними за віком, інтелектом, соціальним станом, інтересами та потребами. Саме ця діяльність потребує використання знань ораторського мистецтва для впливу як на людей, які, наприклад, потрапили у сферу судочинства (свідок, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та ін.), на осіб, що безпосередньо здійснюють цей вид діяльності (слідчий, прокурор, суддя, адвокат), так і для здійснення більш загальних цілей: утвердження прав і свобод людини й громадянина, які визначають зміст і застосування законів, діяльність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування.

Специфіка особистості, й тому числі юриста, впливає із сукупності певних елементів її соціальної якості: мети діяльності, соціального статусу та соціальної ролі, норм і морально-етичних цінностей, сукупності знань, рівня спеціальної підготовки, активності, самостійності в прийнятті рішень і, варешті, систем знаків спілкування, найважливішою з яких є мова.

Отже, риторика є засобом спілкування людей і вираження думок, почуттів, волевиявлень. В юридичній сфері вона підкоряється здійсненню функцій права через миттєве розкриття всього досвіду, характеру, намірів оратора-юриста.

Риторика має важливе значення як знаряддя діяльності для всіх, хто використовує слово при виконанні своїх службових функцій, і в щоденному спілкуванні. Це трибуна для юриста, засіб правового впливу, частина культури народу. Тож метою вивчення навчальної дисципліни «Риторика» є формування знань про теоретичні основи риторики та судового красномовства, застосування на практиці набутих ораторських умінь та навичок.

Риторика є прикладною дисципліною, яка являє собою комплекс знань, умінь і навичок оратора щодо підготовки й виголошення промови.

Опанування навчальної дисципліни «Риторика» сприяє формуванню риторичної компетентності майбутніх юристів, зокрема здатності використовувати різні види та жанри ораторських виступів; планувати виступ та готувати матеріал до нього; користуватися методикою підготовки та виголошення промови; володіти основами техніки мовлення та виразного читання; фахово вести розгорнутий монолог/діалог з юридичної проблематики; уміло застосовувати вербальні і невербальні засоби спілкування; ефективно аналізувати аудиторію та слухачів; розвивати особистий ораторський стиль; ефективно аналізувати та налагоджувати контакт з аудиторією, слухачами.

Структура навчальної дисципліни «Риторика» містить модуль, який охоплює навчальний матеріал про особливості красномовства, його типи та

історичні джерела, проблеми взаємодії оратора й аудиторії, мовну культуру та методичні прийоми підготовки і виголошення риторичних текстів різних видів і жанрів, а також містять у собі фактаж щодо риторичних особливостей судових дебатів та промов, прикладних основ публічного виголошення ораторських промов.

Аннотация учебной дисциплины

Сегодня невозможно выполнять ни один вид юридической деятельности без знания и понимания особенностей общения и механизмов влияния одного человека на другого. Юрист в течение дня общается с десятками людей, различных по возрасту, интеллекту, социальному положению, интересам и потребностям. Именно эта деятельность требует использования знаний риторики для воздействия как на людей, которые, например, попали в сферу судопроизводства (свидетель, подозреваемый, обвиняемый, потерпевший и др.), лиц, непосредственно осуществляющих этот вид деятельности (следователь, прокурор, судья, адвокат), так и для осуществления более общих целей: утверждение прав и свобод человека и гражданина, определяющих содержание и применение законов, деятельность органов законодательной, исполнительной, судебной власти, местного самоуправления.

Специфика личности, в том числе юриста, состоит из совокупности определенных элементов ее социальных качеств: целей деятельности, социального статуса и социальной роли, норм и морально-этических ценностей, совокупности знаний, уровня специальной подготовки, активности, самостоятельности в принятии решений и систем знаков общения, важнейшим из которых является язык.

Риторика является средством общения людей и выражения мыслей, чувств, волеизъявлений. В юридической сфере она подчиняется осуществлению функций права через мгновенное раскрытие всего опыта, характера, намерений оратора-юриста.

Риторика имеет важное значение как орудие деятельности для всех, кто использует слово при исполнении своих служебных функций и в ежедневном общении. Это трибуна для юриста, средство правового воздействия, часть культуры народа. Поэтому целью изучения учебной дисциплины «Риторика» является формирование знаний о теоретических основах риторики и судебного красноречия, применение на практике приобретенных ораторских умений и навыков.

Риторика является прикладной дисциплиной, представляющей собой комплекс знаний, умений и навыков оратора по подготовке и произнесению речи.

Овладение учебной дисциплиной «Риторика» способствует формированию риторической компетентности будущих юристов, в частности

способности использовать различные виды и жанры ораторских выступлений; планировать выступление и готовить материал к нему; пользоваться методикой подготовки и произнесения речи; владеть основами техники речи и выразительного чтения; профессионально вести развернутый монолог / диалог по юридической проблематике; умело применять вербальные и невербальные средства общения; эффективно анализировать аудиторию и слушателей; развивать личный ораторский стиль; эффективно анализировать и налаживать контакт с аудиторией, слушателями.

Структура учебной дисциплины «Риторика» содержит модуль, в котором рассматриваются типы и исторические источники красноречия, проблемы взаимодействия оратора и аудитории, формирование языковой культуры, методические приемы подготовки и произнесения риторических текстов различных видов и жанров, а также включают в себя фактаж относительно риторических особенностей судебных дебатов и речей, прикладных основ судебной риторики.

Annotation of educational discipline

Today it is impossible to carry out any type of legal activity without knowledge and understanding of the features of communication and the mechanisms of influence of one person on another. During the day, a lawyer communicates with dozens of people, different in age, intellect, social status, interests and needs. It is this activity that requires the use of knowledge of rhetoric to influence both people who, for example, fell into the sphere of legal proceedings (witness, suspect, accused, victim, etc.), persons directly carrying out this type of activity (investigator, prosecutor, judge, lawyer) and for the implementation of more general goals: the approval of human and civil rights and freedoms that determine the content and application of laws, the activities of legislative, executive, judicial authorities, local self government.

The specificity of a person, including a lawyer, consists of a set of certain elements of her social qualities: goals of activity, social status and social role, norms and moral and ethical values, a body of knowledge, the level of special training, activity, independence in decision-making and systems of communication signs, the most important of which is language.

Rhetoric is a means of communication between people and the expression of thoughts, feelings, expressions of will. In the legal sphere, it is subject to the implementation of the functions of law through the instant disclosure of all the experience, character, intentions of the speaker-lawyer.

Rhetoric is important as a tool of activity for all who use the word in the performance of their official functions and in daily communication. This is a tribune for a lawyer, a means of legal influence, part of the culture of the people. Therefore, the purpose of studying the academic discipline «Rhetoric» is the formation of knowledge about the theoretical foundations of rhetoric and judicial

eloquence, the application in practice of the acquired oratorical skills and abilities.

Rhetoric is an applied discipline, which is a set of knowledge, skills and abilities of a speaker in preparing and delivering a speech.

Mastering the academic discipline «Rhetoric» contributes to the formation of the rhetorical competence of future lawyers, in particular the ability to use various types and genres of public speaking; plan a performance and prepare material for it; use the technique of preparing and delivering a speech; master the basics of speech technique and expressive reading; professionally conduct a detailed monologue / dialogue on legal issues; skillfully use verbal and non-verbal means of communication; effectively analyze the audience and listeners; develop a personal speaking style; effectively analyze and establish contact with the audience, listeners.

The structure of the academic discipline «Rhetoric» contains two modules, which consider the types and historical sources of eloquence, the problems of interaction between the speaker and the audience, the formation of language culture, methodological techniques for preparing and pronouncing rhetorical texts of various types and genres, and also include factual information about rhetorical features interrogation, debates and speeches, applied foundations of judicial rhetoric.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Риторика» укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів початкового рівня (короткий цикл) вищої освіти спеціальності 081 «Право» освітня програма «Право», затвердженої наказом по університету від «01» вересня 2020 року № 114-Н.

Сьогодні неможливо виконувати жоден вид юридичної діяльності без знання і розуміння особливостей спілкування та механізмів впливу однієї людини на іншу. Адже юрист упродовж дня спілкується з десятками осіб, різними за віком, інтелектом, соціальним станом, інтересами та потребами. Саме ця діяльність потребує використання знань риторики для впливу як на людей, які, наприклад, потрапили у сферу судочинства (свідок, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та ін.), на осіб, що безпосередньо здійснюють цей вид діяльності (слідчий, прокурор, суддя, адвокат), так і для здійснення більш загальних цілей: утвердження прав і свобод людини і громадянина, які визначають зміст і застосування законів, діяльність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування.

Специфіка особистості, в тому числі і юриста, впливає із сукупності певних елементів її соціальної якості: мети діяльності, соціального статусу та соціальної ролі, норм і морально-етичних цінностей, сукупності знань, рівня спеціальної підготовки, активності, самостійності в прийнятті рішень і, нарешті, систем знаків спілкування, найважливішою з яких є мова.

Отже, риторика є засобом спілкування людей і вираження думок, почуттів, волевиявлень. В юридичній сфері вона підкоряється здійсненню функцій права через миттєве розкриття всього досвіду, характеру, намірів оратора-юриста.

Риторика має важливе значення як знаряддя діяльності для всіх, хто використовує слово при виконанні своїх службових функцій і в щоденному спілкуванні. Це трибуна для юриста, засіб правового впливу, частина культури народу.

Предметом цієї дисципліни є закономірності мовної поведінки, що діють у різних ситуаціях спілкування, у сфері професійної діяльності юриста, методи і технології ефективної комунікації.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Риторика» є формування знань про теоретичні основи риторики та судового красномовства, застосування на практиці набутих ораторських умінь і навичок.

Опанування навчальної дисципліни «Риторика» призвичаює студентів розуміти зміст основних понять, законів та видів риторики; характеризувати основні види ораторського мистецтва; аналізувати історичні періоди в розвитку риторики (риторичні традиції Стародавнього світу, Середньовіччя, Нового часу, еволюція риторики в Україні та сучасний статус ораторського мистецтва у світі); характеризувати доробок видатних ораторів;

послугуватися різними видами й жанрами ораторських виступів; розробляти й реалізувати у практичній риторичній діяльності стратегію і тактику оратора; користуватися різними методиками підготовки та виголошення промови; фахово вести розгорнутий монолог/діалог з юридичної проблематики; усвідомлювати особливості змісту й побудови промов прокурора й захисника; володіти основами техніки мовлення та виразного читання; уміло застосовувати вербальні і невербальні засоби спілкування; налагоджувати контакт з аудиторією, слухачами; переконливо, логічно, вмотивовано, грамотно виступати з промовами різних тем і жанрів та розвивати особистий ораторський стиль.

Програмні компетентності відповідно до освітньо-професійної програми:

загальні:

- здатність до усного та письмового спілкування державною мовою;
- здатність до навчання з деяким ступенем автономії;

фахові:

- здатність аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції, здійснювати публічні виступи, брати участь у дискусіях з правових питань.

Програмні результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми:

- вільно спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію;
- давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю;
- володіти базовими навичками риторики, доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло;

Навчальна дисципліна є **нормативною**.

Форма підсумкового контролю знань: ПМК (залік).

Програмний зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1

Тема 1. Риторика та її роль у професійній діяльності юриста

Риторика як наука та навчальна дисципліна. Мета та завдання курсу. Значення терміну «риторика». Риторика і поетика. Етос. Топос. Пафос.

Основні поняття класичної риторики. Основні розділи класичної риторики.

Закони риторики. Концептуальний закон. Закон моделювання аудиторії. Стратегічний закон. Тактичний закон. Мовленнєвий закон. Закон ефективної комунікації. Системно-аналітичний закон.

Місце риторики як інтегральної навчальної дисципліни у колі інших наук про людину.

Види риторики та сфери їх застосування. Судова риторика. Академічна риторика. Жанри академічної риторики. Наукова доповідь, наукове повідомлення, наукова лекція, науково-популярна (публічна) лекція, реферат, виступ, бесіда. Політична риторика. Військова риторика, ангажованість оратора, політична промова, політична доповідь, політичний виступ, політична інформація, політичний огляд, політична бесіда. Церковна риторика (гомілетика). Катехізація, проповідь: проповідь-розповідь, проповідь-слово, проповідь-повчання, бесіда-тлумачення. Суспільно-побутова риторика. Епідейктичне (урочисте) красномовство, ювілейна промова, привітальне слово, застільне слово (тост), поминальне слово.

Невербальна риторика як система знаків. Поняття конфронтаційної риторики. Поняття, передумови виникнення та види конфліктів. Еристика: витоки та еволюція. Пояснення понять «суперечка», «полеміка», «дебати», «дискусія».

Тема 2. Еволюція риторики: від Античності до початку ХХІ ст.

Виникнення і розвиток риторики в Стародавній Греції. Роль риторики в античному суспільстві. Виникнення риторики в Давній Греції. Логографи і софісти. Творчість Сократа, Платона та Аристотел. Афіни як колыска грецького риторичного мистецтва. Демосфен як найвидатніший оратор античної Греції. Статус риторики в елліністичному суспільстві.

Римський період античної риторики. Схеми та елементи побудови давньоримських промов. Цицерон як видатний римський оратор. Гай Юлій Цезар. Педагогічна риторика Квінтіліана.

Формування нових засад європейської риторики в епоху Середньовіччя. Гомілетика: поняття та етапи розвитку. Патристика. Аврелій Августин «Про християнську доктрину». Догматика. Перікопа. Казуїстика.

Візантійська риторика. Іоанн Златоуст. Типи проповідей. Розвиток політичної та побутової риторики.

Риторика середньовічного Заходу. Гоміліарії, університетська (тематична) проповідь, частини промови, модули промови, глоса, глосатор, схоластика.

Риторика Відродження й Нового часу.

Сучасні західні риторичні моделі. Аргументативна риторика. Лінгвістична риторика. Феномен харизматичних тоталітарних лідерів. Риторика революцій.

Риторика сучасного інтерактивного спілкування. Телериторика. Бізнес-риторика.

Розвиток риторики в Україні. Риторика Київської Русі. Агіографія. Іларіон. «Повчання» Володимира Мономаха. «Слово» Кирила Туровського. Красномовство слов'ян.

Шляхи українського ораторського слова в XIV–XX ст. Розвиток риторики як науки в Україні. Києво-Могилянська академія – навчальний заклад з пріоритетом риторики. Риторика доби української бароко. Риторична традиція Харківського колегіуму.

Кращі українські оратори: І. Галятовський, А. Радивилівський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, І. Рижський, А. Могилевський, І. Франко, М. Грушевський, А. Мерзляков, М. Кошанський, К. Зеленецький, І. Огієнко, А. Шептицький.

Стан і перспективи розвитку риторики в сучасній Україні.

Тема 3. Оратор і аудиторія. Стратегія і тактика оратора

Сутність та проблеми взаємодії оратора й аудиторії. Ознаки аудиторії, їх урахування в організації взаємодії оратора та аудиторії. Види ознак аудиторії. Активність слухачів. Метод викладу матеріалу.

Стратегія оратора, її структура. Тактика оратора: способи і прийоми. Принципи тактики оратора: поняття і види. Методичні прийоми: поняття і види. Об'єктивні перешкоди контакту оратора й аудиторії та їх урахування в організації аудиторії.

Види мовленнєвої діяльності оратора. Вербальні та невербальні засоби спілкування. Основні характеристики мовлення оратора. Монолог як риторичний дискурс. Структура та прийоми побудови монологу. Діалог як риторичний дискурс.

З історії: сократівська маєтика та іронія як спосіб знаходження істини в процесі діалогу. Типи діалогу. Проблема активного слухання. Види слухання. Види співрозмовників.

Тема 4. Методика та етапи підготовки промови

Поняття та елементи ораторської промови. Основні етапи підготовки тексту промови. Визначення теми. Формулювання мети. Збирання матеріалу. Складання плану. Види планів. Робота над конспектом. Форми текстового оформлення матеріалу.

Логіка й емоції в промові. Аксиологічні начала промови. Логіка як метод переконання аудиторії. Закони логіки. Види логічних помилок. Емоційні моменти промови.

Структура ораторського твору. Композиція промови. Способи інтеграції тексту. Вступ. Основна частина. Висновки. Підготовка до виступу. Елементи ораторської промови.

Типи промов. Промови, які читають за конспектом. Промови, які готують заздалегідь, але не вчать напам'ять. Промови, які готують заздалегідь і вчать напам'ять. Імпровізовані промови (експромти).

Тема 5. Еристика. Теорія аргументації та заперечення. Правила ведення суперечки

Поняття еристики. З історії мистецтва суперечки. Поняття про суперечку. Види суперечок. Класифікації суперечок. Засоби переконання в суперечці. Види еристики: дискусія (суперечка, спрямована на з'ясування різних точок зору, пошук і досягнення певного ступеня згоди між учасниками, спільного рішення), диспут (суперечка, спрямована на дослідження, зіставлення й оцінку суперечливих суджень для досягнення єдиної думки, спільного рішення), полеміка (суперечка, спрямована на захист і утвердження лише власної точки зору, на перемогу над супротивником), дебати (суперечка, спрямована на обмін думками з певних питань).

Полеміка, дискусія, диспут, діалог: спільне і відмінне. Природа полеміки. Полемічні елементи в монологічній і діалогічній формах виступу. Функції полеміки. Майстерність ведення суперечки. Етика суперечок. Основні принципи ведення різного роду суперечок, умови їх застосування. Функції суперечок: викриття позицій супротивника, сприяння встановленню істини, формування наукового світогляду, звільнення від помилкових поглядів, викриття протиріч. Загальні правила ведення полеміки. «Кодекс полеміста» (за В. Дорошевським).

Засоби переконання: правдивість, чесність, гнучкість, принциповість, дисциплінованість. Прийоми переконання: полемічне загострення, позиційні крайнощі, концентрація дій, ефект несподіванки тощо.

Поняття про аргументацію. Структура аргументації. Методи аргументації. Правила ефективної аргументації. Правила й культура ведення суперечок.

Коректні засоби аргументації. Ініціація спору, ведення його за власним сценарієм, активність у постановці питань; моделювання можливої репліки співрозмовника, метод бумеранга, право першої й останньої репліки, ефект раптовості, приховування найбільш вагомих аргументів на кінець розмови.

Некоректні засоби аргументації: зміни тези, перехід на іншу тему, використання софізмів, демагогія, аргументи (до публіки, до особистості, до авторитетів), відхід від запитання (питання на питання, недоречні жарти, переадресування питання), інсинуації, залякування, аргумент до шанобливості, до жалощів, аргумент до фізичної сили.

Тема 6. Стилї публічного виступу оратора.

Основи техніки мовлення і виразного читання

Поняття стилю публічного виступу. Типи стилів (демократичний, ліберальний, авторитарний). Умови вибору стилю промови, об'єктивна та суб'єктивна характеристики промови. Індивідуальний стиль оратора, проблеми його формування та шляхи оволодіння ним.

Стилістичні особливості публічного виступу (усність, ясність, чіткість, імпровізаційність). Складники наочності промови. Засоби мовної наочності та виразності: тропи, фігури, розмовна лексика, інші фразеологічні одиниці.

Зовнішня культура оратора. Вигляд оратора. Вихід до слухачів. Погляд. Жестикуляція. Види жестів. Голос. Міміка. Місце промови оратора. Аудиторне розташування.

Поняття та категорії техніки мовлення. Техніка дихання. Типи дихання. Зняття емоційного напруження. Голос. Вправи на розвиток голосу. Дикція. Ритміка. Виразне читання текстів.

Засоби емоційно-образної та логічної виразності. Інтонація. Інтонаційно-виразні засоби мовлення. Логічний наголос. Логічні паузи. Граматичні паузи. Логічно-граматичні паузи. Ритмічна пауза. Психологічна пауза. Темп.

Тема 7. Судова риторика: поняття, історія, постаті

Поняття судової риторики. Еволюція судового красномовства. Судова риторика Античності й Середньовіччя. Особливості розвитку риторики періоду Відродження, Нового часу. Неориторика: лінгвофілософські концепції й теорії ідеомовного рівня.

Історія судової риторики у давній Україні. Судова риторика кінця XVIII – поч. XIX ст. Творчий доробок І. Рижського, О. Мерзлякова, М. Сперанського, К. Зеленецького, О. Нікольського, А. Галича та ін. Судове красномовство в Російській імперії XIX ст. Зростання ролі промови в судовому процесі останніх десятиліть XIX ст. Захисні промови. Видатні судові ритори XIX ст. – початку XX ст. Промови П. Андрієвського, П. Олександрова, К. Арсенєва, М. Карабчевського, В. Спасовича, М. Холеви, П. Пороховщикова, А. Коні, Ф. Плевака, Т. Грановського. Захисні промови І. Франка, В. Стефаніка. Судова риторика 20-их рр. XX ст. Діяльність Інституту Живого Слова. Специфіка ораторського мистецтва другої половини XX ст. Відродження та перспективи суду присяжних в Україні. Відродження судової риторики в незалежній Україні. Перспективи розвитку правосуддя та судової риторики в сучасній Україні.

Тема 8. Судове мовлення як процес. Комунікативні стратегії юриста

Поняття судового мовлення. Мовна комунікація у формі запитань-відповідей. Класифікація запитань. Запитання-відповіді у процесі судочинства. Правила судового мовлення П. Пороховщикова.

Комунікативні стратегії в професійному спілкуванні юристів. Діловий етикет (етикетні форми звертання, вітання, знайомства, прощання та ін.). Комунікативні норми, особливості їх реалізації. Поняття і складники ефективної комунікації. Постулати ввічливості. Взаємодія постулатів кооперації та ввічливості в комунікативній діяльності юриста. Урахування соціальних характеристик учасників мовленнєвої ситуації як запорука

ефективного спілкування. Протиставлення свій – чужий як бар'єр у спілкуванні юриста з громадянами. Подолання цього бар'єра. Конфлікт у діловому спілкуванні. Маніпулювання у спілкуванні. Причини маніпулювання. Засоби маніпулювання. Типи маніпуляторів (активний маніпулятор, пасивний маніпулятор, маніпулятор-суперник, індиферентний маніпулятор).

Риторичні особливості судової етики. Моральні принципи і цінності судового оратора.

Тема 9. Судові дебати

Поняття судових дебатів. Функції судових дебатів. Зміст і структура судових дебатів. Судовий процес з точки зору риторики. Комунікативні аспекти судових дебатів.

Етапи підготовки оратора до виступів у судових дебатах: досудовий; під час судового слідства; кінцевий (завершальний).

Досудовий етап судових дебатів: усебічне вивчення оратором матеріалів справи; відбір «надійних фактів», пошук суперечностей у фактах; поглиблене вивчення чинного законодавства, юридичної літератури, юридичної практики, проведення консультацій; визначення оратором стратегії й тактики обвинувачення або захисту; планування структури промови, складання плану, написання тез або повного тексту промови.

Під час судового слідства: дослідження доказів, зібраних на попередньому слідстві; фіксація та уточнення показань свідків, потерпілих, підсудного, уточнення тверджень та внесення коректив.

Кінцевий (завершальний): продумування змісту й структури промови з урахуванням результатів судового слідства; формулювання основних тверджень і висновків.

Техніка судових дебатів. Культура й етика судових дебатів. Судовий процес як «словесне змагання захисту й обвинувачення» (П. Пороховщиков). Особливості полеміки.

Судові дебати у кримінальних справах. Судові дебати в цивільних справах.

Тема 10. Судова промова: поняття, функції, різновиди

Поняття та предмет судової промови. Засади судової промови. Функції судової промови. Види судових промов. Репліки. Підготовка судової промови. Збирання матеріалів. Аналіз матеріалів. Систематизація та письмова підготовка промови.

Мовно-мовленнєві аспекти судової промови.

Характеристика судової аудиторії. Спілкування із судовою аудиторією. Словесна наочність.

Тема 11. Підготовка, виголошення та аналіз промови прокурора

Прокурорська риторика: різновиди та структура. Зміст і побудова обвинувальної промови. Вступна частина промови. Виклад програми виступу. Виклад фактичних обставин злочину (фабула справи). Способи викладу фактичних обставин справи. Аналіз і оцінка зібраних у справі доказів. Обґрунтування кваліфікації злочину. Характеристика особи підсудного. Необхідна оборона. Співучасть. Обґрунтування пропозиції про міру покарання, цивільний позов. Аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Риторика прокурора у судових дебатах. Заклучна частина промови. Репліка прокурора. Промова прокурора при відмові від обвинувачення.

Тема 12. Захисна промова: зміст і форма

Поняття та зміст захисної промови адвоката. Вступна частина захисної промови. Обґрунтування кваліфікації злочину. Характеристика особи підсудного з урахуванням реальних умов скоєння злочину (порушення законності), вияву злочину та поведінка правопорушника під час затримання та слідчого процесу (врахування інших факторів). Міркування про цивільний позов, міру покарання. Заклучна частина захисної промови. Репліка адвоката. Альтернатива в захисній промові.

Рекомендовані джерела інформації

Основні рекомендовані джерела інформації

1. Гриценко Т. Б. Риторика: Навчальний посібник / Т. Б. Гриценко. – Київ: НАУ, 2016.
2. Колотілова Н. А. Риторика. Навч. посібн./ Н. А. Колотілова. – Київ: ЦУЛ, 2012. – 232 с.
3. Молдован В. Судова риторика: теорія і практика / В. Молдован. – Київ : Юрінком Інтер, 2018. – 496 с.
4. Ораторське мистецтво: підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін. – Харків : Право, 2018. – 208 с.
5. Олійник О. Юридична риторика. Теорія і практика. Навч. посіб. / О. Олійник, В. Молдован. – Київ: Кондор, 2009. – 245 с.
6. Олійник О. Б. Прокурорська риторика: Підручник / О. Б. Олійник. – Київ: Алеути, 2008. – 304 с.
7. Олійник О. Правова риторика: Навч. посіб. / О. Олійник. – Київ: Кондор, 2010. – 166 с.
8. Олійник О. Б. Юридична риторика: теорія і практика: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / О. Б. Олійник. – Київ: Кондор, 2009. – 216 с.
9. Риторика: искусство говорить свободно и убедительно / Вольфганг Ментцель. – 5-е изд., стер. – Москва : СمارтБук, 2011. – 132 с.

10. Рогожкин О. В. Риторика: загальна, судова, оперативна: підруч. для студ. і курсантів юрид. спец.: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Рогожкин; Донец. юрид. ін-т. – Вид. 2-ге, допов. – Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2012. – 298 с.

11. Судова риторика: навчальний посібник для студентів вузів / В. В. Молдован. – К. : Кондор, 2010. – 496 с. \

12. Ухач В. З. Судова риторика. Навч.-метод. мат-ли для студ. / В. З. Ухач. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 124 с.

13. Ухач В. З. Судова риторика (опорні конспекти лекцій). Навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. / В. З. Ухач. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 114 с.

14. Юридична риторика: теорія і практика: навчальний посібник для студентів вузів / О. Б. Олійник, В. В. Молдован. – Київ : Кондор, 2009. – 213 с.

15. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика / О. Г. Яновська. – Київ: КНЕУ, 2008. – 156 с.

Додаткові джерела інформації

16. Белякова В. Риторичні фігури в ораторському мистецтві / В. Белякова // Завуч. – 2002. – Жовт. (№ 29). – С.1–16.

17. Бредемайер К. Черная риторика: Власть и магия слова / К. Бредемайер. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 222 с.

18. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навчальний посібник для студентів вузів / В. М. Вандишев. – Київ: Кондор, 2006. – 263 с.

19. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія / Н. Б. Голуб / Національний педагогічний ун-т ім. Михайла Драгоманова. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 400 с.

20. Гончарова О. Давньогрецька риторика як теоретичний дискурс. Аристотель: від метатеорії до інструменталістської теорії риторики / О. Гончарова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2008. – № 4. – С.26–31.

21. Каменков В. Судові дебати і репліки при закінченні (поновленні) розгляду справи / В. Каменков // Право України. – 2011. – № 6. – С. 57–61.

22. Каньоса П. С. Риторика: навч. посіб. / Каньоса П. С.; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2011. – 207 с.

23. Карнеги Д. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично / Д. Карнеги. – Київ : Попурри, 2016. – 768 с.

24. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей / Д. Карнегі. – Київ: Країна Мрій, 2015. – 208 с.

25. Коваленко С. М. Сучасна риторика: навчально-практичний посібник / С. М. Коваленко. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 183 с.

26. Кони А. Ф. Советы лекторам. Ораторское искусство / А. Ф. Кони. – Москва, 1975. –
27. Кони А. Ф. Судебные речи. Т.1 / А. Ф. Кони. – Харків: Фоліо, 2018. – 652 с.
28. Кравець Л. Риторика як класична основа системи освіти європейських народів / Л.Кравець // Рідні джерела. – 2000. – № 4. – С.12–18.
29. Куньч З. Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. / Зоряна Куньч; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 248 с.
30. Лузік Е. В. Риторика: майстерність переконання: Навч. посібник / Е. В. Лузік, Т. В. Ільїна; Національний авіаційний ун-т. – Київ : НАУ, 2005. – 83 с.
31. Маложон О. І. Судове красномовство: навички оратора / О. І. Маложон // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2018. – № 1. – С. 19–22.
32. Мацько Л. Вітчизняна риторика / Л. Мацько, О. Мацько // Дивослово. – 2002. – № 12. – С.20–25.
33. Мацько Л. Риторика Стародавньої Греції і Стародавнього Риму / Л. Мацько, О. Мацько // Дивослово. – 2002. – № 1. – С.33-40.
34. Мудрак І. В. Судова промова в кримінальному судочинстві: поняття і процесуальне значення / І. В. Мудрак // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Ч.1(20). – С. 140–142.
35. Общая риторика / А. К. Авеличев (общ.ред.), Е. Э. Разлогова (пер.с фр.), Б. П. Нарумов (пер.с фр.). – Изд. 2-е, стер. – Москва : URSS. КомКнига, 2006. – 380 с.
36. Олійник О. Б. Риторика прокурора у судових дебатах. Обвинувальна промова / О. Б. Олійник // Юриспруденція: теорія та практика. – 2009. – № 12. – С.2–8.
37. Олійник О. Прокурорська риторика як комплексна міждисциплінарна наука / О. Олійник // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 1. – С.106–111.
38. Олійник О. Прокурорська риторика: різновиди та структура / О. Олійник // Юриспруденція: теорія та практика. – 2008. – № 7. – С.2–8.
39. Олійник О. Професійна риторика прокурора на етапі попереднього слухання справи / О. Б. Олійник // Юриспруденція: теорія та практика. – 2009. – № 11. – С.2–7.
40. Олійник О. Юридична риторика як теоретична і прикладна наука: реалії та перспективи розвитку / О. Олійник // Право України. – 2010. – № 11. – С.229–233.
41. Ораторське мистецтво – невід’ємна частина правосуддя / О. Павлицев // Закон і бізнес. – 2004. – 1-10 трав. (№ 18). – С.10.

42. Ораторське мистецтво: навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вузів / ред. Н. П. Осипова. – Харків: Одиссей, 2007. – 144 с.
43. Павленко Ю. В. Занимательная риторика. Страницы истории. Жанры красноречия. Культура ораторской речи / Ю. В. Павленко. – Киев: Павленко, 2013. – 343 с.
44. Плевако Ф. Н. Судебные речи / Ф. Н. Плевако. – Київ: Центр начальної літератури, 2020. – 210 с.
45. Поплавська Н. М. Полемісти. Риторика. Переконування (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.). Монографія / Н. М. Поплавська. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 379 с.
46. Порубов Н. И. Риторика: учеб. пособие для студ. юрид. спец. учреждений, обеспечивающих получение высшего образования / Н. И. Порубов. – 2. изд., перераб. – Минск : Вышэйшая школа, 2004. – 352 с.
47. Практикум до курсу «Риторика»: Робочий зошит / С. К. Хаджирадева (уклад.). – Одеса : Фенікс, 2004. – 120 с.
48. Рогожкин О. В. Риторика: загальна, судова, оперативна: підручник для студ. I курс. юрид. фак-тів / О. В. Рогожкин. – Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2012. – 298 с.
49. Сагач Г. М. Божий світ і ми: «красномовство» у термінах і поняттях / Г. М. Сагач. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 298 с.
50. Сергеич П. . Искусство речи на суде / С. Сергеич. – Київ : Центр навчальної літератури, 2020. – 416 с.
51. Сивачук Н. П. Академічна риторика: навчальний посібник / Н. П. Сивачук. – Умань: Сочінський, 2013. – 374 с.
52. Сивачук, Н. П. Академічна риторика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Сивачук, І. М. Снігур, О. М. Санівський; [за заг. ред. канд. пед. наук. проф. Н. П. Сивачук] ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ін-т філології та сусп.-вознав., Наук.-дослід. лаб. «Театр слова». – Умань: Сочінський, 2013. – 374 с.
53. Сковронська І. Етос, логос, пафос як базові модули судової риторики античних часів / І. Сковронська // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2018. – № 1. – С. 29–32.
54. Сковронський Д. М. Римський період становлення судової риторики / Д. М. Сковронський // Юридичний науковий електронний журнал. – 2018. – № 1. – С. 30–32.
55. Сковронський Д. М. Роль християнства в розвитку судової риторики / Д. М. Сковронський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Серія. Право. – Вип. 49. Т. 1. – С. 45–49.
56. Сопер Л. Поль. Основы искусства речи / Поль Л. Сопер. – Ростов-на-Дону: Издательство Феникс, 1995. – 448 с.

57. Старченко Н. Судова риторика як вияв цінностей Волинської шляхти кін. XVI ст.: (на прикладі про вбивство Балтазара Гнівоша з Олексова) / Н. Старченко. // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2010. – Вип. 9. – С. 318–360.
58. Сухонос В. В. Промови у кримінальному судочинстві, їх форма і зміст / В. В. Сухонос // Правовий вісник УАБС. – 2011. – № 2(5). – С. 115–119.
59. Сухонос В. Мистецтво обвинувальної промови прокурора / В. Сухонос, О. Звірко // Вісник національної академії прокуратури. – 2012. – № 3. – С. 38–42.
60. Харченко Ю. В. Політична риторика в діалозі «Схід – Захід»: соціально-філософський аналіз: дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Харченко Ю.В.; Національний авіаційний ун-т. – Київ, 2008. – 210 арк.
61. Хоменко І. В. Еристика: мистецтво полеміки / І. В. Хоменко. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 198 с.
62. Чепіга І. Л. Ораторське мистецтво на Україні в XVI-XVII ст. / І. Л. Чепіга // Українська мова і література в школі. 2015. – № 3.
63. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика / О. Г. Яновська. – Київ: КНЕУ, 2007. – 214 с.
64. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Г. Яновська. – Київ: КНЕУ, 2008. – 131 с.
65. Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія / М. М. Ясинюк. – Київ: Алеута, 2014. – 156 с.